

CHET EL FUQAROLARI VA FUQAROLIGI BO'LMAGAN SHAXSLARNI MA'MURIY TARZDA CHIQARIB YUBORISH INSTITUTINING HUQUQIY TABIATI VA UNI TAKOMILLASHTIRISH MASALALARI

Aliyarov Sherzod Muratovich
 O'zbekiston Respublikasi IIV Akademiyasi
 mustaqil izlanuvchisi

<https://doi.org/10.5281/zenodo.20343494>

Annotatsiya. Mazkur maqolada chet el fuqarolari va fuqaroligi bo'lmagan shaxslarni O'zbekiston hududidan ma'muriy tarzda chiqarib yuborish institutining huquqiy tabiati hamda o'ziga xos xususiyatlari tahlil qilingan. Ma'muriy chiqarib yuborish, deportatsiya va readmissiya tushunchalarining qiyosiy tahlili asosida ularni milliy qonunchilikda qat'iy chegaralash zarurligi asoslab berilgan. Shuningdek, jazoni tayinlashda insonparvarlik tamoyilini keng qo'llash, shaxsning oilaviy sharoitlarini yoki aliment majburiyatlarini inobatga olgan holda jazoning muqobil turlarini joriy etish taklif etilgan. Bundan tashqari, nazorat jarayoniga "Smart Policing" kabi innovatsion raqamli texnologiyalarni tatbiq etish orqali ma'muriy javobgarlik tizimini zamonaviylashtirish masalalari yoritilgan.

Kalit so'zlar: ma'muriy chiqarib yuborish, deportatsiya, readmissiya, chet el fuqarosi, fuqaroligi bo'lmagan shaxs, ma'muriy javobgarlik, insonparvarlik tamoyili, muqobil jazo, Smart Policing.

Аннотация. В данной статье анализируются правовая природа и специфические особенности института административного выдворения иностранных граждан и лиц без гражданства с территории Узбекистана. На основе сравнительного анализа понятий административного выдворения, депортации и реадмиссии обосновывается необходимость их четкого разграничения в национальном законодательстве. Также предлагается широкое применение принципа гуманизма при назначении наказания, введение альтернативных видов наказаний с учетом семейных обстоятельств или наличия алиментных обязательств лица. Кроме того, освещаются вопросы модернизации системы административной ответственности путем внедрения в процесс контроля инновационных цифровых технологий, таких как «Smart Policing».

Ключевые слова: административное выдворение, депортация, реадмиссия, иностранный гражданин, лицо без гражданства, административная ответственность, принцип гуманизма, альтернативное наказание, Smart Policing.

Abstract. This article analyzes the legal nature and specific features of the institution of administrative expulsion of foreign citizens and stateless persons from the territory of Uzbekistan. Based on a comparative analysis of the concepts of administrative expulsion, deportation, and readmission, the necessity of their strict differentiation in national legislation is substantiated. The author also proposes the broader application of the principle of humanism in sentencing, and the introduction of alternative types of punishment taking into account the person's family circumstances or alimony obligations. Furthermore, the article highlights the issues of modernizing the administrative responsibility system by implementing innovative digital technologies, such as "Smart Policing", into the monitoring process.

Keywords: administrative expulsion, deportation, readmission, foreign citizen, stateless person, administrative responsibility, principle of humanism, alternative punishment, Smart Policing.

Milliy qonunchiligimizda chet el fuqarolari va fuqaroligi bo'lmagan shaxslarni mamlakat hududidan ma'muriy tarzda chiqarib yuborish instituti o'zining murakkab huquqiy tabiati bilan ajralib turadi. MJtK normalariga ko'ra, mazkur chora nafaqat huquqbuzarlik uchun belgilangan maxsus jazo turi, balki davlat xavfsizligi va migratsiya barqarorligini ta'minlashga qaratilgan muhim majburlov vositasidir.

Ushbu jazoning o'ziga xos xususiyati shundaki, u faqat muayyan subyektlarga (chet el fuqarolari va apatridlarga) nisbatan qo'llaniladi. Shu bilan birga, mazkur choraning mohiyati shaxsni shunchaki davlat chegarasidan chiqarib yuborish bilan cheklanmaydi. Bu jarayon, o'z navbatida, huquqbuzarning kelgusidagi huquqiy maqomiga ta'sir ko'rsatuvchi uzoq muddatli cheklovlarni (masalan, mamlakatga kirish huquqini vaqtincha cheklashni) ham keltirib chiqaruvchi kompleks yuridik jarayondir.

Ilmiy doiralarda mazkur institutning terminologik asoslari, xususan, uning "deportatsiya" va "readmissiya" kabi turdosh tushunchalar bilan o'zaro mutanosibli yuzasidan turlicha yondashuvlar mavjud. Jumladan, K.I. Chernishyov o'z izlanishlarida ma'muriy chiqarib yuborish va deportatsiya tushunchalarining amaliyotda o'zaro chalkashib ketishi shaffof migratsiya qonunchiligini shakllantirishga to'sqinlik qilayotganiga e'tibor qaratadi. Uning xulosasiga ko'ra, amaliyotda ushbu mexanizmlarni yuridik jihatdan bir-biridan qat'iy farqlash maqsadga muvofiqdir¹.

Mazkur ilmiy yondashuvni tadqiqotchi A.S. Kostiryaniing izlanishlari ham mantiqan to'ldiradi. Uning fikricha, chiqarib yuborish, deportatsiya va readmissiya institutlari maqsad jihatidan bir-biriga o'xshashdir. YA'ni, ularning barchasi davlat hududini noqonuniy migratsiyadan himoya qilish (yoki noqonuniy migrantlardan xoli qilish) vazifasini bajaradi. Shunday bo'lsa-da, mazkur uchta mustaqil yuridik jarayonning qo'llanish asoslari, protsessual tartibi va keltirib chiqaradigan huquqiy oqibatlari bir-biridan keskin farq qiladi².

Xorijiy tadqiqotchilarning mazkur nazariy qarashlari asosli ekanini e'tirof etgan holda, milliy huquq tizimimizda ushbu masalaga yanada chuqurroq va tizimli yondashish talab etiladi, deb hisoblaymiz. Amaldagi tartibga ko'ra, ma'muriy tarzda chiqarib yuborish – bevosita sud instansiyalari tomonidan tayinlanadigan yuridik javobgarlik chorasidir. Deportatsiya esa, ko'proq ma'muriy-ijroiya xususiyatiga ega bo'lib, muayyan asoslar (masalan, viza muddatining tugashi) yuzaga kelganda, vakolatli ijro etuvchi hokimiyat organlarining qarori bilan amalga oshiriladigan jarayonni anglatadi. Shundan kelib chiqib, milliy qonunchiligimizda ushbu ikki tushunchaning huquqiy va protsessual tabiatini aniq belgilovchi normalarni takomillashtirish hamda ularni amaliyotda bir-biridan qat'iy chegaralash (differentsiatsiya qilish) maqsadga muvofiqdir.

Ma'muriy chiqarib yuborishning maxsus jazo sifatidagi xususiyatlarini tadqiq etgan A.A. Panfilov mazkur choraning huquqiy oqibatlariga alohida to'xtalib o'tadi. Uning e'tirof etishicha, ushbu jazo shaxsning kelgusidagi huquqiy maqomiga jiddiy ta'sir ko'rsatadi. Jumladan, mazkur chora kelajakda fuqarolikka qabul qilish, shuningdek, vaqtincha yashash ruxsatnomasi

¹ Чернышёв К.И. Административное выдворение и депортация: юридическая природа и целевая направленность санкций // Наука. Общество. Государство. – 2015. – Т. 3. – №. 4. – С. 53-60.

² Костыря А.С. Административное выдворение, депортация и readmissiya: сравнительно-правовой анализ // Вестник Белгородского юридического института МВД России. – 2017. – №. 2. – С. 46-49.

yoki doimiy yashash guvohnomasini rasmiylashtirishga doir qat'iy cheklovlar (taqiqlar) belgilanishi bilan bevosita bog'liqdir³.

Darhaqiqat, mazkur choraning huquqiy ta'siri shaxsni davlat chegarasidan chiqarib yuborish bilangina yakunlanmaydi. Uning asosiy oqibati – huquqbuzarning muayyan muddat davomida ushbu davlat hududiga qayta kirish huquqidan mahrum etilishida namoyon bo'ladi.

Milliy yurisprudensiyamizda mazkur masala Sh.X. Qushboqov va J.B. Jo'rayev tomonidan atroflicha o'rganilgan. Ushbu tadqiqotchilar o'z izlanishlarida chet el fuqarolari hamda fuqaroligi bo'lmagan shaxslarning O'zbekiston hududida bo'lish qoidalarini buzganligi uchun kelib chiqadigan yuridik javobgarlik masalalariga alohida e'tibor qaratgan. Bundan tashqari, muayyan imtiyozlarga ega bo'lgan yoki aliment to'lash majburiyati yuklatilgan shaxslarga nisbatan ma'muriy chiqarib yuborish chorasini qo'llashdagi qonuniy istisnolar ham ular tomonidan batafsil tahlil qilingan⁴.

Ushbu qism dissertatsiyangizning eng muhim nazariy va amaliy takliflarini o'zida mujassam etgan. Shu sababli uni ortiqcha balandparvozlilikdan xoli, mantiqiy ketma-ketlikka asoslangan sof akademik tilda quyidagicha bayon qilish maqsadga muvofiq:

Olimlarning mazkur yondashuvi muhim amaliy ahamiyatga ega. Zero, huquqni qo'llash amaliyotida shaxsni mamlakatdan chiqarib yuborish chorasi — uning zimmasidagi fuqarolik-huquqiy yoki oilaviy majburiyatlarni (masalan, aliment to'lash yoki qarzdorlikni uzish) bajarishdan bo'yin tovlash uchun o'ziga xos vositaga aylanib qolmasligi lozim.

Mazkur xulosalarni mantiqan davom ettirgan holda, qonunchilikdagi bunday istisno holatlar doirasini yanada kengaytirish va toifalash lozim, deb hisoblaymiz. Xususan, mazkur jazoni tayinlashda insonparvarlik prinsipi ustuvorlik qilishi lozim. Voyaga yetmagan farzandlari O'zbekiston Respublikasi fuqarosi bo'lgan yoxud mamlakatimiz iqtisodiyotiga munosib hissa qo'shib, uzoq yillar davomida qonuniy yashab kelayotgan xorijiy fuqarolarga nisbatan jazoning muqobil turlarini (masalan, jarimalar yoki ijtimoiy kafillik institutini) qo'llash amaliyotini joriy etish – huquqiy davlat prinsiplariga to'la hamohang bo'ladi.

Masalaning yana bir e'tiborga molik va munozarali jihati davlatning o'z fuqarolarini mamlakat hududidan chiqarib yuborishga nisbatan munosabati va uning konstitutsiyaviy-huquqiy asoslari bilan bog'liqdir. Professor Dj.X. Yuldashev ushbu muammoga alohida e'tibor qaratgan. Olimning ta'kidlashicha, JPKning 603-moddasida O'zbekiston fuqarosini xorijiy davlatga ushlab berishga (ekstraditsiya qilishga) yo'l qo'yilmasligi qat'iy belgilangan. Shunday bo'lsa-da, fuqaroni mamlakat hududidan chiqarib yuborish yoki boshqa davlatga berishni taqiqlovchi normaning milliy konstitutsiyaviy darajada to'g'ridan-to'g'ri va ochiq mustahkamlanmaganligi nazariy jihatdan muayyan huquqiy bo'shliqlarni yuzaga keltiradi⁵.

Olimning mazkur xulosasini qo'llab-quvvatlagan holda ta'kidlash lozimki, xalqaro huquqning umume'tirof etilgan normalariga muvofiq, hech bir suveren davlat o'z fuqarosini deportatsiya qilishi yoki mamlakatdan ma'muriy tarzda chiqarib yuborishi mumkin emas. Bunday norma ma'muriy chiqarib yuborish chorasi faqatgina chet el fuqarolari va fuqaroligi bo'lmagan shaxslarga (apatridlarga) nisbatan qo'llanilishini yuridik jihatdan qat'iy tasdiqlaydi.

³ Панфилов А.А. Административное выдворение как специальный вид административного наказания // Правопорядок: история, теория, практика. – 2020. – №. 2 (25). – С. 39-43.

⁴ Qushboqov Sh.X., Jo'rayev J.B. Chet el fuqarolari va fuqaroligi bo'lmagan shaxslarning ma'muriy javobgarlik masalasi // Central Asian Journal of Academic Research. – 2026. – Vol. 4, Issue 02. – Part 2. – B. 105–109.

⁵ Yuldashev Dj.X. O'zbekiston Respublikasi fuqarosini mamlakat hududidan chiqarib yuborilishini yoki boshqa davlatga berilishini ta'qiqlovchi milliy normalar tahlili // Eurasian Journal of Law, Finance and Applied Sciences. – 2023. – Volume 3, Issue 4. – B. 7–9.

Yuqorida olib borilgan tahlillar shuni ko'rsatadiki, ma'muriy jazo choralari jamiyatda ijtimoiy muvozanatni saqlovchi va huquqbuzarni qayta tarbiyalovchi muhim huquqiy mexanizm hisoblanadi. Ushbu choralarning samaradorligi, eng avvalo, tayinlanayotgan jazoning sodir etilgan qilmish xavfliligiga mutanosibligiga hamda adolat tamoyilining qat'iy ta'minlanishiga bevosita bog'liqdir.

Shu nuqtai nazardan, amaldagi ma'muriy javobgarlik tizimini bugungi kun talablariga moslashtirish obyektiv zaruratdir. Xususan, jazoni ijro etish va nazorat qilish jarayoniga "Smart Policing" (aqlli nazorat) kabi innovatsion raqamli texnologiyalarni keng joriy etish, shuningdek, huquqni qo'llash amaliyotidagi protsessual bo'shliqlarni bartaraf qilish lozim.

Shu bilan birga, qonunchilikka ta'sir ko'rsatishning muqobil turlarini tatbiq etish maqsadga muvofiq, deb hisoblaymiz. Bunday tizimli islohotlar ma'muriy majburlov institutining chinakam insonparvar va demokratik huquqiy vosita sifatidagi rolini yanada mustahkamlashga xizmat qiladi.

